

A magyarságtudomány útkeresései

GÖRÖMBEI ANDRÁS

1. „Magyar-voltunk mibenlétének problémája” mindig akkor erősödött fel bennünk, amikor „a magyarság önérzése valamely okból bizonytalanná vált, vagy veszélyeztetve érezte magát”.¹ Babits Mihálynak ezt a megállapítását a hungarológia vagy magyarságtudomány története nemcsak igazolja, hanem ki is tágítja. A magyarságtudomány fogalma, története és feladatai mindig akkor kerültek a figyelem és érdeklődés középpontjába, amikor a magyar nemzet nagy történelmi kihívással került szembe, s ez önazonosságának és önismeretének tudatosítására ösztönözte.

A távolabbi előzményeket követően a huszadik században a magyarságtudomány történetének három korszakát különíthetjük el: a két világháború közötti időszakot, a kommunista diktatúra évtizedeit, majd a rendszerváltást követő szakaszt. Mindhárom korszakban kimutatható a kényszerítő szükség, mely a magyarságtudomány történetében új fejezetet hozott.

A húszas és harmincas évek magyarságtudományi koncepcióinak és intézményeinek létrehozását előbb az első világháború és a trianoni nemzeti tragédia által kiváltott kétségbeesés ösztönözte, majd később a fasiszmus elleni védekezés igénye motiválta.

A hungarológia fogalmát bevezető, a huszadik századi magyarságtudományi kutatásokat elindító Gragger Róbert szerint az első világháborúban „ránkszakadt borzalmak fő oka a népek egymásról-nem-tudása”², s az ebből fakadó bizalmatlanság, félrevezetés, mások lebecsülése volt. Ezért emelte 1921-ben az általa alapított *Ungarische Jahrbücher* első számában közölt munkatervben minden „felelősségtudattól áthatott ember” elsődleges kötelességévé azt, hogy „törekedjék az egyes népek és életkörülményeik elfogulatlan megismerésére”.³

¹ Babits Mihály: *A magyar jellemről*. In: *Mi a magyar?* Szerkesztette Szekfű Gyula. Magyar Szemle Társaság. Bp. 1939. 41.

² Gragger Róbert: *Munkatervünk*. In: *A hungarológia fogalma*. Válogatta Giay Béla. Nemzetközi Hungarológiai Központ. Bp. 1990. 5.

³ uo.

Bartucz Lajost is a nemzeti megújulás célja ösztönözte a hungarológia előzményeinek számbavételére és széleskörű hungarológiai munkásságra. A nemzeti tudomány szükségességének sok-sok érvét sorolta föl. A nemzeti tragédia okát egyebek mellett abban látta, hogy szomszédaink sokkal többet és jobban foglalkoztak magukkal, mint mi, s az önmagukról alkotott képet a külföld elhitte nekik. Bartucz a magyarság szellemi honfoglalásának a szükségességét vallotta: „Valóban a mienk, valóban birtokunk csak az, amit a kultúrában, a szellemiekben is birtokolunk, ami szellemileg is a sajátunk. (...) Csak az a nemzet igazán erős, amelyik önmagát, jó és rossz tulajdonságait s összes birtokát egyaránt ismeri, tárgyilagosan értékeli s azokat szellemileg is birtokolja.”⁴

A magyar szellemi élet organizátori szerepére készülő Németh László a húszas évek végén és a harmincas években a minőség forradalma eszméjében találta meg a kibontakozás reményét a magyarság számára: az új reformkorszakot a minőség forradalma jegyében álmolta meg. A magyar szétszóródással és revizionista célzatú siránkozással, köldöknéző panaszkodással a „példa nemzet”, az „elit nemzet”, a „minőségi társadalom” utópiáját állította szembe. A tragikus magyar sorsot pozitív feladattá, más nemzetek számára is példaadó küldetéssé akarta változtatni: „A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni.”⁵ Németh László a magyarság felegyenesedését és pozitív életprogramját akarta megszervezni. Ennek a törekvésének a jegyében készítette el magyarságtudományi tervezeteit, programjait. Azt vallotta, hogy az önismeret akkor is nagy érték, ha hibáinkra figyelmeztet.

A Magyarságtudományi Intézetet a budapesti egyetemen 1939-ben létrehozó Eckhardt Sándort is nemzetpolitikai szempontok vezérelték: „a nemzetellenes áramlatok ellen, melyek a legkülönfélébb forrásokból kapják lökő erejüket, nincs más védelem, mint a nemzeti tudat megerősítése minél szélesebb rétegekben”.⁶

Szekfü Gyula is azért szervezte és szerkesztette meg a *Mi a magyar?* című nevezetes könyvet, hogy „öntudatosá tegye az emberekben ma-

⁴ Bartucz Lajos: *A modern nemzeti tudományról*. Magyar Szemle. 1930. 329–337. In: *A hungarológia fogalma* 33. Bartucz alapvetése Szabó Zoltán „szellemi honvédelem” koncepciója előzményének is tekinthető.

⁵ Németh László: *A reform* (1935). In: N. L.: *Sorskérdések*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1989. 238.

⁶ Eckhardt Sándor: *Magyarságtudomány*. In: *A hungarológia fogalma* 92.

gyarságukat és megóvja őket a tévelygésektől, az illúzióktól, az ingoványba süllyedéstől”.⁷

Ravasz László is ehhez a nemzetmentő törekvéshez kapcsolódott: „Ma többet foglalkozunk azzal, hogy mi a magyar, mint eddig. Azért, mert megéreztük: sürgősen szükséges a magyarság öntudatosítása (...) egyre általánosabbá válik az a felismerés, hogy nemzetünk fennmaradása öntudatosabb és erősebb magyarság kialakulásától függ.”⁸

Erdei Ferenc eleve „a magyarságtudomány társadalmpolitikai fölfogását képviselte”.⁹ Bibó István is fontosnak tartotta azt a törekvést, hogy a magyarságnak „utat és programot” kell találni „minden téren, így kulturális téren is”.¹⁰

Mielőtt elkedvetlenítené a tiszta tudomány képviselőit ez a sok, a tudomány szempontjából akár kétségeket is fölébreszthető magyarság-mentő, magyarság-felemelő szándék, hadd idézzem egyetértéssel Rákos Péter megállapítását, mely szerint „a tudomány méltóságán semmiképpen nem esik csorba, ha figyelmét tudományon kívüli szempontok irányítják valamely problémára (...)”.¹¹

Ezek a szándékok és törekvések messzemenően hozzájárultak ahhoz, hogy a két világháború között magyarságtudományi koncepciók és magyarságtudományi intézmények sora jött létre.¹²

A huszadik századi magyarságtudomány történetének második korszaka mindannak a megsemmisítésével kezdődött, amit az előző két évtizedben megteremtett a kibontakozó magyarságtudomány. A kommunista diktatúra egyszerre megsemmisítette a magyarságtudományi intézményeket. A nemzeti érzést, nemzeti gondolatot nacionalizmusnak ítélte, s a rosszul értelmezett internacionalizmus jegyében üldözte. Ugyanilyen okkal kirekesztette a magyar kultúra oktatásából, így a nemzetismeretből és nemzeti önismeretből a határon túli magyarság teljes bonyolult kérdéskörét, a kisebbségi magyarságét és a nyugati magyarságét egyaránt. A

⁷ Szekefi Gyula: *A szerkesztő előszava*. In: *i. m.* 7.

⁸ Ravasz László: *A magyarság*. In: *Mi a magyar?* 13–14.

⁹ Kósa László: *A hungarológia rövid története*. In: *A hungarológia fogalma* 158.

¹⁰ Bibó István: *A magyarságtudomány problémája* (1948). In: B. I.: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet (1945–1949). Magvető Könyvkiadó. Bp. 1986. 567.

¹¹ Rákos Péter: *Hungarológia: a dolog és a szó*. In: *A hungarológia fogalma* 188.

¹² Kósa László idézett tanulmánya számba vette ezeket a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda *Magyar Enciklopédia* című sorozatától az Ortutay Gyula által szerkesztett két *Magyarságtudomány* (1935–37 és 1942–43) című folyóiratig. Vö.: Kósa *i. m.* 148–155.

kisebbségi magyarságot kiszolgáltatta a többségi államok asszimilációs törekvéseinek, a nyugati magyarságot pedig ellenségnek minősítette. Ezzel nagymértékben elősegítette a határon túli magyarság további szétszóródását és pusztulását. Magyarországon pedig a nemzeti érzés és nemzeti összetartozás-igény legkisebb megnyilvánulása is a nacionalizmus bélyegét kapta, rendszerellenes megnyilvánulásnak minősült. Ennek következtében mélypontra jutottak a nemzeti tudományok, a nyelv- és irodalomtudomány, történettudomány, néprajztudomány és művelődéstörténet.¹³ Eközben „a szomszédos országok állampártjai a nemzeti érzést is a maguk legitimációjának szolgálatába állították, s a rendszerváltást követően a nacionalizmusban találták meg a maguk átmentéséhez legcélraveetőbb ideológiát”.¹⁴

E példátlan önszemléleti korlátoltságot, nemzetszűkítést az irodalom sohasem fogadta el, de a hatvanas évek közepéig szinte semmit nem tudott ellene tenni. A hatvanas évek végétől, hetvenes évek elejétől kezdve azonban – a diktatúra lágyulásával párhuzamosan, azt mintegy kikényszerítve is – visszaszoríthatatlan erővel szólalt meg a magyar irodalomban a nemzeti önismeret igénye, a szellemi nemzetszűkítés tarthatatlanságának tudatosítása, elemi emberi jogokat sértő következményeinek számbavétele. Kiemelkedő íróink egész sora emelt szót a nemzetszűkítés és nemzeti felelőtlenség ellen.

Csak könyvnyi terjedelemben lehetne számba venni ezeket az írásokat és a körülöttük kialakult vitákat.

Itt csak utalok Illyés Gyula 1971-ben megjelent *Hajszálgyökerek* című könyvének esszéire és az 1977-ben publikált *Válasz Herdernek és Adynak* című esszéjére. Az előbbinek *A nemzeti érzés hajszálgyökerei* volt az eredeti címe, de 1971-ben ez még tiltott kifejezésnek bizonyult. Az utóbbi miatt pedig 1978-ban még betiltották Illyés Gyula *Szellem és erőszak* című könyvét. Ebben a tanulmányában Illyés Trianon következményeiről írta: „A számokkal mérhető meggyengülésnél szinte katasztrofálisabb lett, ami a nemzeti tudatot érte. Szellemi összetartó erő – a közérzés kohéziója – nélkül nincs nemzet.”¹⁵

1973-ban megjelent Csoóri Sándor *Utazás, félálomban* című könyve, majd ezt követték a nemzeti önismeretet mélyítő nevezetes esszéi a *Ten-*

¹³ Csak a Kodály Zoltán tekintélyével megvédett magyar népzenei kutatások említhetők kivételként.

¹⁴ Gróh Gáspár: *Merre magyar? Nemzet, integráció, globalizáció*. Tiszatáj, 1999. 8. 91.

¹⁵ Illyés Gyula: *Válasz Adynak és Herdernek*. In: I. Gy.: *Szellem és erőszak*. Magvető Kiadó. 1978. 246.

ger és diólevél, *Magyar apokalipszis*, a még 1983-ban is szilenciummal büntetett *Kapaszkodás megmaradásért* és a többiek.

Egyre többször idéztük Magyarországon is Szabó Zoltánnak 1974-ben Londonban megfogalmazott összegző mondatait: „Az irodalmi nemzet országok határait államhatároknak elismeri. A maga dolgaiban nem tulajdonít nekik jelentőséget. Műveivel e határokon túljutás magának a határnak spiritualizálására törekszik. Az együvé tartozókat az államhatárok egymástól elválaszthatják. Egymástól el nem idegeníthetik. Ha elidegeníthetik: az irodalmi nemzetben idegen erők működnek.”¹⁶

Mészöly Miklós 1987-ben az Új Látóhatárban publikálta *Egyetemes magyar felelősségtudat* című írását, melyben idézte egy korábbi interjújának fontos megállapítását: „A világ minden pontján vannak – és kell legyenek – minden nézetkülönbségen túlmutató, osztatlan magyar érdekek.”¹⁷

A kisebbségi-nemzetiségi magyar irodalmak hetvenes évek eleji áttörése is óriási lendületet adott az új nemzeti önismeret kialakításához, az anyanyelv és a nemzeti hagyományok megtartó erejének tudatosításához. Dobos László *Földönfutók* (1967) című regénye a csehszlovákiai, Bálint Tibor *Zokogó majom* (1969) című regénye, Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* (1970) című „naplójegyzetei”, Kányádi Sándor *Fától fáig* (1970), Farkas Árpád *Jegyekör* (1970) című verseskötetei az erdélyi magyarság sorskérdéseire irányították a figyelmet. Ezek a könyvek csak nyitányát jelentették a hetvenes években kibontakozó kisebbségi magyar irodalmak gazdag – magyarságismereti szempontból is felbecsülhetetlen értékű – könyvtermésének.

A nemzeti tudomány és a nemzeti önismeret formálódását ösztönözte a világszerte kibontakozó etnikai reneszánsz is, melynek jegyében Amerika is föladta az olvasztótégely elméletet. Az etnikai kultúrák sokféleségének a létjogát és értékét vallotta, komoly segítséget nyújtott az egyes etnikai kultúrák fönmaradásához.

Belső és külső ösztönzések tehát egyaránt felnövesztették azt az igényt, hogy a magyarságtudomány újra kibontakozzék a hetvenes-nyolcvanas évek folyamán.

¹⁶ Szabó Zoltán: *Hungarica varietas*. (Korkép 1974-ből). In: Sz. Z.: *Ősök és társak*. 1984. 302.

¹⁷ Mészöly Miklós: *Egyetemes magyar felelősségtudat*. Új Látóhatár. 1987. 4. 435.

Az első kísérletek külföldön történtek.

1960-ban alakították meg 56-os menekült diákok a Rutgers Egyetemen a Magyar Öregdiák Szövetséget. „Céljával a magyar nyelv és kultúra külföldi gondozását, a magyarság sorskérdéseinek elemzését és ismertetését tűzte maga elé.”¹⁸ Ennek egyik alapítója, Nagy Károly szorgalmazta és szervezte az 1970-ben Debrecenben megalakult *Anyanyelvi Konferenciát*. Közben 1969-ben Újvidéken *Hungarológiai Intézetet* hoztak létre.

1977-ben megalakult a *Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság*, 1985-ben a *Magyarságkutató Csoport* (majd később Intézet), 1989-ben pedig a *Nemzetközi Hungarológiai Központ*. A magyarságtudománynak újra létrejöttek tehát az egymást kiegészítő intézményei, s ezek önálló fórumai, folyóiratai, kiadványai.

Az 1989-es rendszerváltást követően a magyarságtudomány is új helyzetbe került. Kikerült a gyanúsított státusból, kibontakozásának politikai akadályai megszűnt. Nyitottá válhatott mind a határon túli magyarság, mind a nagyvilág felé. Tovább bővíthette intézményrendszerét, fórumait.

A nemzeti összetartozástudat erősítése szempontjából felbecsülhetetlen értékű a „mozaiknemzetet egybeláttató nagy eszköz”,¹⁹ a Duna Televízió létrehozása is.

A korábbinál sokkal nyitottabb politikai és tudományos tájékozódás kettős új kihívás elé állította a magyarságtudományt.

A globalizáció fölgyorsulása létkérdéssé tette a magyarság nemzeti önismeretének, önazonosságának, identitásának a megerősítését, hiszen nem egy sorsdöntő kérdésben közösségként kell önmagát meghatározni, közösségként kell döntenie. A globalizáció fölfokozta a nemzetek és az egyének önazonosság-igényét. Antropológiai és szociológiai tény az, hogy a semmilyenség, a jellegtelenség felismert veszedelmeivel csak akkor tud ép lélekkel szembenézni a személyiség és a közösség egyaránt, ha fölerősíti magában a személyiséget és közösséget megtartó értékeket, ha a globálissá vált világgal szemben legalább a maga szűkebb környezetében kiélheti otthonosság-igényét, ha közelvilágának ismerete és szeretete megóvjá őt a semmilyenség állapotától, személyiségporlasztó, közösség-felszámoló veszedelmeitől.²⁰ A globalizációval párhuzamosan ezért vált

¹⁸ Nagy Károly: *Emigránsok küldetésben*. Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör. 1960–2000. New Brunswick–Debrecen. 2000. 18.

¹⁹ Csoóri Sándor: *A negyedik világtalálkozó megnyitója*. In: Cs. S.: *Szálla alá poklokra*. Felsőmagyarországi Kiadó. Miskolc. 1997. 90.

²⁰ Vö.: S. Varga Pál: *A pásztortűz lángja*. Hitel, 1999. 8. 88–90.

az identitáskutatás világszerte az egyik legfontosabb stúdiummá. A magyarságnak létérdeke, hogy otthon érezze magát Európában. De ezt csak akkor érheti el, ha – a nagyfokú világnitottság mellett – úgy ragaszkodik önazonosságához, szellemi-erkölcsi értékeihez, anyanyelvéhez, kultúrájához, hogy az új idő követelményei szerint meg is újítja azokat.

Másrészt nagy kihívást ad a magyarságtudománynak az a tudományelméleti változás, amelyik magának az identitásnak, illetve az identitás működtetésének a kérdéseit a személyiség és a közösség szempontjából egyaránt új horizontba állította. Megkérdőjelezte korábbi eredményeinek és módszereinek jelentős részét, sőt saját tárgyának újraértésére ösztönözte a magyarságtudományt.

2. A magyarságtudomány egyes korszakaira az jellemző, hogy egyrészt számba vette előzményeit, másrészt a hungarológia fogalmának meghatározási kísérletei alapján felmérte feladatait és elkezdte azok megvalósítását.

A hungarológia történetét a nyolcvanas évek elejéig alaposan áttekintette már a szakirodalom, összegző módon Kósa László tanulmánya.²¹ E történetet én csak abból az aspektusból nézem, hogy mi az, ami továbbvihető belőle, ami a mai gondolkodásban is hasznosítható, s mi az, amire talán nem érdemes időt, energiát vesztegetni.

Az egyes hungarológiai koncepciókon természetesen erősen nyomot hagyott az adott kor szellemisége.

Gragger Róbert alapvető szándéka az volt, hogy a magyar kultúra eredményeiről tájékoztatni kell más népek olvasóközönségét. A szellettörténet alapján természetes volt az, hogy Gragger szerint a nép szellemiségét „történetileg létrejött, szervesen összetartozó egészként kell értelmezni”. Egy nép jellemzésének döntő momentumaként a nép lelkét, szellemét, génuszát jelölte meg. Ezt akarta a különböző tudományok eredményeit összegezve megragadni és más népeknek megmutatni. Úgy vélte, hogy a szellemiség „generációról generációra, törés nélkül öröklődik”.²²

Bartucz Lajos már határozottabban jelölte ki a magyarságtudomány körvonalait. Alapgondolata az volt, hogy a tudomány differenciálódása következtében vannak olyan tudományok, amelyek „tárgyukban és célkitűzéseikben is nemzetiek”.²³ Bartucz arra törekedett, hogy a tudomány

²¹ Kósa László *i. m.* 148–172.

²² Gragger Róbert *i. m.* 10–11.

²³ Bartucz Lajos: *A modern nemzeti tudományról*. Magyar Szemle 1930. 329–337. In: *A hungarológia fogalma* 28.

szuverenitása ne sérüljön, de ne mondjon le a nemzeti sajátosságokról és feladatokról sem. A magyarság megismertetését, tudományos bemutatását nekünk kell bevinnünk a világ tudományosságába. „Ez az a pont, ahol a nemzeti érdek találkozik a nemzetközivel, a különleges magyar az egyetemes emberivel.”²⁴ Így akart létrehozni – az egyes nemzeti vonatkozású kutatások elszigeteltségének feloldásával, eredményeiknek integrálásával – egy olyan új nemzeti tudományt, amelyik több, mint a rész tudományok eredményeinek összege. A tudományba a nemzeti jelleget szerinte a nemzeti nyelv és a tudós egyénisége viszi bele. A tudományok nemzeti jellegét erőltetni nem lehet a tudomány szuverenitása miatt: „a nemzeti jellegnek a tudományban csak addig a határig van jogosultsága, amíg az a tárgyból magából természetszerűen következik, vagy a tudós nemzeti eredetiségéből fakad s legfőképpen pedig, amíg az igazság rovására nem megy”.²⁵

Németh László is azokra építené a magyarságra és a magyarság helyzetére vonatkozó ismereteket egy képbe foglaló és a nemzet közügyévé tevő hungarológiai társaságot, akik az egyes tárgykörökben, szaktudományokban a legtöbb eredményt elérték. Németh nem marad meg a szaktudományok összeadásánál, hanem az emberi sorstudomány legbelsőbb – emberi, európai, közép-európai, magyar – körének tekinti a magyarságtudományt. A szakok „egymásba épült, új minőségben egybeforrt vállalkozásának szeretné látni a hungarológiát”²⁶ Az egyes tudomány-
szakok anyagát sorstudományi érdeklődéssel vizsgálva emelné új tudománnyá: „A magyarságtudomány tulajdonképpen ott kezdődik, ahol az egyes szakok szólásjoga, elszigeteltségük miatt véget ér.”²⁷ Németh László összehasonlító tudománynak nevezte a magyarságtudományt, melynek legfontosabb célja „önmagunk tudományos felfedezése, s ami ezzel egy: feleszméltetése”.²⁸

Németh László magyarságtudománya egzisztenciális tudomány: egyértelműen vállalja erkölcsi és társadalompolitikai elkötelezettségét. „A magyarságtudomány nem a ’nemzeti öncélúság’ tudománya. Nem is öncélú tudomány”²⁹ – írta. Ez a megállapítása nyilvánvalóan Fülep Lajos

²⁴ uo. 32.

²⁵ uo. 28.

²⁶ Grezsa Ferenc megállapítását idézi Kovács Imre Attila: *Leltár előtt. Hungarológiai dilemmáink és Németh László*. In: *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. 71.

²⁷ Németh László: *A magyarságtudomány feladatai*. Magyarságtudomány 1935. 1. In: *A hungarológia fogalma* 50.

²⁸ uo. 52.

²⁹ uo. 60.

Nemzeti öncélúság című tanulmányára utalt. Fülep szerint: „A nemzeti: a művé átlényegült jellegzetesség; ahol hiányoznak a mű megértésének, önmagában értékelésének föltételei, ahol lemondanak a mű autonóm értékeléséről, ott hiányoznak nemzeti jellegzetessége megértésének és értékelésének föltételei is. A kettő elválaszthatatlanul egy, a második benne van az elsőben, mint jellem a tettben.”³⁰ Fülep gondolata pedig Horváth János néhány évvel korábbi tanulmányának – az irodalomtudománytól tárgyi hűséget és önelvűséget elváró – érvelésével vágott egybe: „Az irodalomtörténetnek *irodalmi* elvről, önelvű rendszerezésről kell gondoskodnia, ha mint szaktudomány a maga lábán akar járni. A magyar irodalom és irodalomtörténet nagy szolgálatot tett nemzetiségünknek s tegyen ezentúl is mennél nagyobbát. Legértékesebb azonban akkor lesz szaktudományunk szolgálata, ha a maga speciális területére lép, s kimutatja, mily *irodalmi* értékeket termel – egyéb erők közt, melyeknek társaságában működik – a nemzeti ösztön s később öntudat.”³¹

Eckhardt Sándor *Magyarságtudomány* című írása nem teoretikus, hanem pragmatikus szempontokra irányította a figyelmet. A magyarságtudományban nem új tudományt látott, hanem olyan programot „mely a magyarsággal foglalkozó tudományok célkitűzéseit mind magában foglalja és azokat organikusan kiegészíti, összekapcsolja”.³² Legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy a közönséget nevelje, a nemzeti tudatot a tudomány eredményeivel összhangban erősítse.

Külön figyelmet érdemel Bibó Istvánnak *A magyarságtudomány problémája* című tanulmánya. Bibó elkülönítette egymástól a kizárólag a megismerést célul tűző szaktudományt, a nemzeti közösséggel kapcsolatos tennivalók szempontjából is hasznosítható tudományt és a nem tudományos, hanem politikai, kultúrpolitikai érdekű, programalkotó munkát.

Fontos – a délibábos nemzetkarakterológiai koncepciók értelmét kétségbevonó – tétele Bibónak az is, hogy a magyar alkat, magyar jellegzetesség megállapítása semmiféle biztosítékot nem jelent a kultúra továbbfejlődése, regenerálódása számára: „A kultúra szüntelenül fejlődő, alakuló, új meg új problémákkal viaskodó, s azokat megoldó folyamat: belső egyensúlya, összhangja, újjászületése nem bizonyos meghatározó jel-

³⁰ Fülep Lajos: *Nemzeti öncélúság*. In: F. L.: *Művészet és világnézet*. Magvető Kiadó. Bp. 1976. 174.

³¹ Horváth János: *A magyar irodalom fejlődéstörténete. A rendszerezés alapelvei*. In: H. J.: *A magyar irodalom fejlődéstörténete*. Akadémiai Kiadó. 1976. 59. Először: Minerva, 1922. 187–207.

³² Eckhardt Sándor: *Magyarságtudomány*. In: *A hungarológia fogalma* 92.

leg »szabályai«-hoz való alkalmazkodásból, hanem problémáknak a megoldásából származik, s minél sikeresebben oldja meg ezeket a problémákat, annál inkább válik – anélkül hogy ezt akarná – jellegzetessé, »tipikusan« magyarrá.”³³

Az itt vázlatosan említett koncepciók, vállalkozások mellett számtalan említést érdemelne még, amelyek a maguk idejében nagy érdeklődést, nagy visszhangot váltottak ki. Így például a Szekfü Gyula által szerkesztett, már említett *Mi a magyar?* című kötet, vagy a különféle nemzetkarakterológiai kísérletek, kiváltképpen Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosó* című könyve.³⁴ A későbbi hungarológiai eszmecséréknek azonban meglehetősen egybehangzó megállapítása az, hogy a magyarságtudomány legkevésbé időtálló része mindaz, ami a nemzetkarakterológia problematikájához kapcsolódik.³⁵

„A kevésbé termékeny kérdésfeltevések közé lehet sorolni magát a „Ki a magyar?“, „Mi a magyar?“ kérdésfelvetést is. Hiszen ez végső fokon valamiféle modellt akar kialakítani, egy statikus modellre vezet, ami egyúttal előbb-utóbb inkább korlátozó jellegű.”³⁶

Maga a *Mi a magyar?* kötet azonban máig hasznosítható tanulmányok sorát tartalmazza. Keresztury Dezső *A magyar önismeret útja* vagy Eckhardt Sándor *A magyarság külföldi arcképe* című tanulmánya például a magyar identitáskutatás számára ma is tanulságos olvasmány. A mai identitáskutatás egyik fontos témája a nemzeti sztereotípiák vizsgálata, a sematizált önarcképek és más nemzetek által alkotott sematizált, többnyire ellenséges nemzetképek számbavétele, kialakulásuk magyarázata.³⁷ Eckhardt tanulmánya ez utóbbiból ad bőséges gyűjteményt. Keresztury tanulmányának összegző megállapítása pedig a nemzeti identitáskutatás ma is legfontosabb ösztönző elemére, a nemzeti önismeret értékére hívja fel a figyelmet: „A nemzeti közösség mibenlétéről s kialakulásáról sokféle elmélet szól, abban azonban mind egyetért, hogy a fejlődés betető-

³³ Bibó i.m. 121.

³⁴ Prohászka Lajos: *A vándor és a bujdosó*. Bp. 1936. 172 l.

³⁵ *A nemzeti emlékezet tudománya* (TV-beszélgetés a hungarológiáról). Köpeczi Béla megjegyzése. In: *A hungarológia fogalma* 219.

³⁶ uo. Klaniczay Tibor.

³⁷ Vö.: Arnold Suppan: *Identitäten und Stereotypen in multiethnischen europäischen Regionen*. In: Valeria Heuberger, Arnold Suppan, Elisabeth Vyslonzil (Herausgeber): *Das Bild vom Anderen. Identitäten, Mentalitäten, Mythen und Stereotypen in multiethnischen europäischen Regionen*. 2., durchgesehene Auflage. Peter Lang. Frankfurt am Main, 1999. 16–19.

zöje, a közösség összetartozásának talán legfontosabb kifejezője a nemzeti öntudat, vagy kissé átfogóbb s mélyebb jelentésű szóval a nemzeti önismeret.”³⁸

Az itt futólag említett koncepciók – Graggerétől Bibóéig – részben már a maguk idejében, részben pedig a későbbi korszakban sok-sok többé-kevésbé jogos bírálatot kaptak. Ennél azonban fontosabb az, hogy sok olyan gondolatot fölvetettek, amelyek megalapozták a magyarságtudományt és hatékonyan segítették annak továbbvitelét a hetvenes-nyolcvanas években kibontakozó újabb magyarságtudományi munkálatokban. Nem hagyhatók figyelmen kívül a mai magyarságtudományi feladatok kijelölésekor sem.

Mert igaz, hogy „Németh László szellemtörténeti ösztönzéssel fordult hevesen az akadémikus tudományosság ellen, ám tőle függetlenül valóban elodázhatatlan követelménnyé vált valamilyen integráció, a tudományközi kapcsolatok szorosabbra vonása, amit a szaktudósok szorgalmaztak (Gragger, Bartucz), és amit mai kifejezéssel élve komplex kutatásnak nevezünk.”³⁹ Ezt a törekvést vitte tovább Klaniczay Tibor, amikor 1974-ben a hungarológiát interdiszciplináris stúdiumnak nevezte. A nemzeti tudományok összefogására tett korai javaslatot a magyarságtudomány nemzetközi diszciplínává emelésével gazdagította, „a magyar nemzeti tudományok összességének nemzetközi művelését” szorgalmazta.⁴⁰ A *Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság* megalakulása pedig Bartucz Lajosnak és Németh Lászlónak a hungarológiai társaság alapítására tett javaslatát valósította meg 1977-ben: „első ízben a hungarológiai törekvések történetében a magyar műveltséggel tudományos feladatként és a felsőfokú oktatásban foglalkozók nemzetközi összefogását jelölte céljával.”⁴¹

A hetvenes-nyolcvanas években a magyarságtudományról szóló eszmecserék – a szellemtörténeti ihletést mellőzve – újfogalmazták a magyarságtudomány fogalmát és feladatait. „A mai hungarológiának elsősorban arra kell törekednie, hogy minél sokszínűbben, minél teljesebben, a legtágabb, legfinomabb vonatkozásaiban is vizsgálja mindazt, ami a magyar nép történeti útjával, kultúrájával összefügg, és abból nem desztillálni próbál valamiféle, valamilyen módon meghatározható magyar lényeg, hanem mint minden nemzeti civilizációt, a maga komplexitásá-

³⁸ *Mi a magyar?* 139.

³⁹ Kósa i. m. 168.

⁴⁰ Klaniczay Tibor: *A magyar filológia helyzete külföldön*. In: *A hungarológia fogalma* 134.

⁴¹ Kósa i. m. 170.

ban, ellentmondásaiban, sokszínűségében vizsgálja.”⁴² Megkérdőjelezték a nemzetkarakterológiát mint tudományt, de nem kérdőjelezték meg azt, hogy vannak nemzeti sajátosságok, ezek változnak is a nemzet történelmi útja során.⁴³

Hasonlóképpen hangsúlyt kapott a magyarságtudományban a nemzeti önismeret, nemzeti önszemlélet Németh László, Keresztury Dezső és mások által oly fontosnak tartott szempontja is.⁴⁴ Különböző vélekedések sora került egymás mellé a hungarológiáról folytatott eszmecserekből. Klaniczay Tibor szerint „a hungarológia nem a magyarok tudománya, hanem a magyarokról szóló tudomány (...) az emberi civilizáció egyik értékének, egyik sajátos értékének a vizsgálata, mégpedig elfogulatlan vizsgálata (...)”⁴⁵ Hanák Péter „kettős sugártörésű, kettős fényű tudományág”-nak nevezte a hungarológiát, mely egyszerre „külhoni tükör” és „belső önarckép”, önismeret.⁴⁶ Wolfgang Veenker a hungarológia fogalmába a hamburgi gyakorlat alapján belevette mind a magyar filológiát, mind az országismeretet.⁴⁷ Köpeczi Béla a hungarológiát „a magyarságra vonatkozó ismeretek keretként” jellemezte, a „különböző diszciplínák elemeinek egy meghatározott célra irányított, egymásra is vonatkoztatott egységeként” értelmezte.⁴⁸

A hungarológiáról való eszmecserekből a hetvenes és nyolcvanas években kikristályosodott az a gondolat, hogy a magyarságtudománynak egyszerre kell gyakorlati célt szolgálnia és tudományként helytállnia.

Rákos Péter többször utalt arra, hogy a külföldi hungarológusoknak tulajdonképpen a magyarság mindeneseinek kell lenniük, „a hungarológia nem az, amit a metropolis kínál, hanem amit a helyszín igényel”⁴⁹.

⁴² *A nemzeti emlékezet tudománya* (TV-beszélgetés a hungarológiáról). Klaniczay Tibor. In: *A hungarológia fogalma* 219.

⁴³ uo. Köpeczi Béla.

⁴⁴ uo.

⁴⁵ *A nemzeti emlékezet tudománya*. 224.

⁴⁶ uo. 234.

⁴⁷ Wolfgang Veenker: *Gondolatok a (hamburgi) hungarológiához*. In: *A hungarológia fogalma*.

⁴⁸ Vö.: Köpeczi Béla: *A hungarológia helyzete és lehetőségei*. Magyar Nemzet 1992. szeptember 25. In: *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. 9.

⁴⁹ Vö.: Rákos Péter: *A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában*. In: *Hungarológiai oktatás régen és ma*. Szerk. M. Róna Judit. Bp. 1983. 7–14. és Rákos Péter: *Multilaterális megközelítés: alsajátosságok és félreértések leleplezése. (A külföldi felsőfokú magyaroktatás és -kutatás peremhelyzetének némely sajátosságai)*. In: *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. 13–14.

Másrészt viszont ő mutatott rá a legszigorúbb tudományos igénnyel arra, hogy ha a hungarológia tudomány, akkor lennie kell olyan elméletének és módszertanának, amelyik bármely nemzettudományra érvényes, amely nem csupán interdiszciplináris, hanem „szupradiszciplináris” jellegű a nemzetre, (elvileg bármely nemzetre) vonatkozó tudnivalókat rendszerezi és foglalja egységbe. „Az általánosítás ekkora fokán, amelyre az átértelmezett magyarságtudomány törekszik vagy kellene törekednie, mégiscsak kiszűrünk az adatok halmazából valamely olyan nemzetportrét, amely nemcsak beilleszt valamit a nemzetek megismerésének mozaikábrájába, nemcsak genus proximomot kínál, hanem differentia specificát is.”⁵⁰ „A hungarológiába tehát beletartozik a magyarság önszemlélete is, de nem mint a diszciplína lényege, hanem mint vizsgálódásának kívülről, elfogulatlanul szemlélt tárgya.”⁵¹ Így kerül Rákos Péter értelmezésében „metahelyzetbe” az újraértelmezett magyarságtudomány „az ön- és helyzetismeretre törekvő régibb felfogású magyarságtudománnyal szemben (a tudományos-elméleti diszciplína a gyakorlati, nemzetpolitikai célokat kitűzővel szemben).”⁵²

Rákos Péter elméleti kísérletétől eltekintve a hetvenes-nyolcvanas évek hungarológiáját valóban az jellemzi, hogy a hungarológia nem tekint magát önálló diszciplínának, csupán „összefoglaló és szorosabb együttműködésre serkentő elnevezése egy eredeti nyelv és kultúra jelenének és történetének kutatására”, eredményeit pedig a magyarságtudományba sorolt szaktudományok eredményessége minősíti.⁵³ Az önálló tudományként való működés elméletének és módszertanának a kidolgozása helyett a hungarológia vagy magyarságtudomány inkább sokrétű gyakorlati feladatkört vállalt magára.

A gyakorlati munka hatékonysága és korszerűsége érdekében is haszthatatlanná vált azonban a magyarságtudomány elméleti újragondolása. Erre a globalizáció már említett kihívása mellett az is kényszerítő ösztönzést adhatott volna, hogy a magyarság legalapvetőbb nemzeti problémái a rendszerváltással egyáltalán nem oldódtak meg.⁵⁴ Ezek mellett

⁵⁰ Rákos Péter: *Hungarológia: a dolog és a szó*. In: *A hungarológia fogalma* 189–191.

⁵¹ uo. 192.

⁵² uo. 192–193.

⁵³ Kósa i. m. 171.

⁵⁴ Vö.: Csoóri Sándor: *Eltemetetlen gondok a Duna-tájon, Szétszóródás közben*. In: Cs. S.: *Tenger és diólevél*. Püski. II. 1016–1029. és 1039–1043. és *Határsértés, súlyos gondokkal* című esszéi. In: Cs. S.: *Szálla alá poklokra*. Felsőmagyarországi Kiadó. Miskolc. 1997. 168–200.

Magyarország remélt európai uniós tagsága pedig újabb nemzeti kérdések sokaságát vetette föl. A mi „európai integrációnk csak akkor természetes, azaz sikeres, ha előbb a magunkét hajtjuk végre. Egy sátor alá gyűjtve össze a romániai magyarság érdekét, a kárpátaljaiakét, a délvidékiekét s a szlovákiaiakét, a nyugatiakét a miénkkel”.⁵⁵ A magyarság számára ebben a rendkívül nehéz és bonyolult helyzetben valóban létfontosságú kérdés a magyarság egészének szellemi integrációja, a magyar identitástudat megerősítése. Ez viszont csak reális nemzeti önismereten alapulhat. Ennek a nemzeti önismeretnek lehet a magyarságtudomány hatékony eszköze. Ehhez azonban lépést kell tartania a világszerte megújult nemzettudományokkal. Csak így válhat hatékonyvá az a széleskörű magyarságismereti gyakorlati munka is, melyet a magyar kultúra és tudomány oly sok küldötte végez itthon és a nagyvilágban egyaránt.

A magyarságtudomány elméleti újragondolására Kulcsár Szabó Ernő tett figyelemreméltó kísérletet.⁵⁶ Az eddigi hungarológiai koncepciókat és gyakorlatot bírálva azt állapította meg, hogy a hungarológia „régóta semmi jelét nem mutatja annak, hogy akárcsak hajlama volna saját tárgyának – régtől időszerű – újraértésére (...) még a legújabb kézikönyvben is amolyan *alkalmazott* ágazatként igyekszik meghatározni önmagát, mintha ezzel csak részben volnának rá érvényesek a tudományokat tudománnyá tevő kritériumok”.⁵⁷ Egyaránt élesen bírálja a két világháború közötti és a későbbi hungarológiai kísérleteket. Az előbbieket azért marasztalja el, mert – nézete szerint – egy megszilárdult identitás föltárhatóságára irányultak, s ezzel „korlátozzák válaszaik hatástörténeti lehetőségét”.⁵⁸ Az újabb hungarológiai törekvéseket pedig azért bírálja, mert nem helyezték a hungarológia elméletét olyan alapzatra, ahol „a hungarológiai kutatómunkát a teória erejével legitímálta volna a társadalomtudományok körében”.⁵⁹

Kulcsár Szabó Ernő a hermeneutika és a legújabb kultúraelméleti kutatások alapján vázolta föl hungarológia-elméletét. Ennek a lényege az, hogy „a meghatározó teoretikus kérdéseknek mindenekelőtt két konstitutív mozzanatra: a mindig keletkezésben levő identitásra, illetve e képző-

⁵⁵ Csoóri Sándor: *Sikeres és sikertelen magyarok*. In: Cs. S.: *Szálla alá poklokra*. 128.

⁵⁶ Kulcsár Szabó Ernő: *A (nemzeti) kultúra – mint változékony üzenetek metaforája – avagy: emlékműve-e önmagának a „hungarológia”?* In: *In honorem Tamás Attila*. Szerkesztette: Görömbei András. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 2000. 471–483.

⁵⁷ uo. 471.

⁵⁸ uo. 474.

⁵⁹ uo. 473.

dés dialogikus mibenlétére kell irányulniuk”.⁶⁰ Véleménye szerint „minden kultúra csak dialogikus helyzetben és mindig valamely másikkal kapcsolatban mutat föl identitásjegyeket”.⁶¹ Ezért a hungarológiának – mint a kulturális önmegértés tudományos szervének az interkulturális közvetítés új feltételei között kell számot adnia megértési képességről. Ezeket az új feltételeket pedig az jelenti, hogy sem a saját, sem a találkozó kultúra identitása nem megszilárdult, nem stabil képződmény „sem hatástörténetileg, sem struktúrafenomenológiailag nem lehet megszilárdult képződményként értelmezni”.⁶²

Ez az elmélet nem az identitás meglétét tagadja, „hanem annak létmódját és szerkezetét érti meg kultúrák közti alakzatként. Úgy, mint valamit, ami mindenki számára ugyanúgy hozzáférhetően soha nincs ugyan, de az interkulturális megértés élő, dialogikus folyamatában valami nem identikusként mégiscsak mindig újraképződik”.⁶³

Ez az elméletileg világos konstrukció önmagában markáns hungarológia-elmélet, illetve interkulturális tudományelmélet. Termékeny hasznosítása, értelmezése már meg is kezdődött.⁶⁴

A „föjlajánlható tárgyiasságot”, a magyar kultúrát azonban belső azonosságunk és változásunk feszültsége éppúgy identifikálja, mint az interkulturális tapasztalat. Az önazonosságunk kultúránk történeti eredménye is, folyton változó, folyton alakuló ez az önazonosság. Ebben a folytonos változásban én az interkulturális tapasztalattal legalábbis egyenlő értéket tulajdonítok a belső azonosságnak és különbözőségnek. Egy adott helyzetben a belső, háttérbe szorított hagyomány felelevenítése, szembesítése a jelennel legalább akkora identitásképző erő lehet, mint az interkulturális tapasztalat. A kettő persze szétválaszthatatlan. Ady azonos volt a magyarsággal és különbözött tőle. Ehhez a különbözőséghez kellett Párizs élménye is, de talán még inkább kellett a magyar történelmi múlt mély átélése.

⁶⁰ uo. 477.

⁶¹ uo. 478.

⁶² uo. 478.

⁶³ uo. 482.

⁶⁴ „Kulcsár Szabó a stabil önmegértés elkészülhetetlenségéből nem arra következtetett, hogy nincs identitás, vagyis nem áll rendelkezésünkre nemzetközi összehasonlításra alkalmas felajánlható „tárgyiasság”, inkább arra figyelmeztetett, hogy az interkulturális tapasztalatok értetik meg velünk folytonos keletkezésben lévő önazonosságunkat.” Kovács Imre Attila: *Leltár előtt. Hungarológiai dilemmáink és Németh László*. In: *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. 68–69.

Tanulmányának vége felé Kulcsár Szabó Ernő is hangsúlyozza az „öröklött horizont továbbható erejét is abban, hogy mely határok között fogalmazódik újra valamely kulturális identitás jelentése”.⁶⁵ Ez a gondolat bekapcsolhatóvá teszi a mindig elkészületlen identitásba mindazt az értéket, melyet a magyarságtudomány eddig létrehozott. Én ezt az értéket sokkal gazdagabbnak ítélem, mint Kulcsár Szabó Ernő.

Nem gondolom, hogy Németh László vagy Bibó István törekvései csak egy megszilárdult identitás fönnttarthatóságára irányultak. Németh Adyban látta a magyarság legnagyobb antropológiai leckéjét. Ady két hét különbséggel publikálta a Nyugatban 1914-ben az *Új s új lovat* és *Az eltévedt lovas* című verseit. Ady nemzeti identitástudata óriási feszültségekből képződött. Németh László maga is folyton továbbalakította, újabb élményei, ismeretei alapján fölülbírálta egy-egy gondolatát. Szellemi hódításai az interkulturális tapasztalat szerzésében is élen járt. Sok, az övéhez hasonló elképzelés született a két világháború közötti időben.⁶⁶

Bibó István pedig a kultúra szüntelen fejlődő, alakuló jellegét hangsúlyozta, az identitásképződés folyamatában a cselekvést, egy-egy probléma megoldását tartotta fontosnak. József Attila az ihletet anyaggyőző tiszta akaratsnak, a nemzetet pedig közös ihletnek nevezte. Ez a közös ihlet vált cselekvéssé a magyarságban 1848-ban és 1956-ban. Ezeknek a nagy történelmi pillanatainknak az identitásképző szerepe nyilvánvaló. Bibónak a Németh László minőség-konceptiójával rokon, a problémák megoldására irányuló, s e megoldások révén a magyarság sajátosságait alakító programja azért érdemel különleges figyelmet, mert ezzel ösztönző módon kapcsolható be a magyarságtudomány illetékességi körébe a tudományok és művészetek, egyáltalán a magyar értékek, magyar teljesítmények legszélesebb köre.

⁶⁵ Kulcsár Szabó i. m. 479.

⁶⁶ Németh László munkásságának eme vonatkozásai közismertek. Ezért utalok itt Szenteleky Kornél *Egy dunai kultúrterv* című tervezetére. 1932-ben egy olyan biográfia-sorozat írását javasolta, amely egy-egy dunai népet ismertetne, „a nép igaz életrajza, jelenlegi portréja és nem heroikus múltak mirtuszával, gonosz háborúk dicsfényével és a színházak történelmi díszlettárával felcicomázott, felismerhetlenné tett nemzeti történelme” lenne, s minden könyv négy dunai nép nyelvén jelenne meg. Kötelező olvasmány lenne minden dunai nép középiskolájában. Szenteleky szerint így lehetne új közhangulatot, nemesebb szomszédokat teremteni. In: *Új lehetőségek – új kötelességek. Szenteleky Kornél egybegyűjtött írásai 5.* Újvidék, 1999.

A magyarságtudománynak valóban elkerülhetetlenül szembe kell néznie a nemzeti identitás mindig keletkezésben lévő létmódjával és képződésének dialogikus jellegével egyaránt. A magyarságnak különleges oka és létszükséglete van erre.

Ha pillantást vetünk az 1900 körüli évek kelet-közép-európai etnolingvisztikai atlaszára, akkor a multietnikus régiók és városok sokaságát látjuk rajta. A huszadik század folyamán ez a térkép megváltozott. E régiók és városok jórésze elveszítette multietnikus jellegét az erőszakos homogenizáció következtében. Ez a ma is tartó változás alapvetően átértékelte az érintett népcsoportok identitását. Szembetűnő, hogy ez az etnolingvisztikai térképtrajzolás és ebből következő identitásváltozás sokkal nagyobb fokú Kelet-Közép-Európában, mint azokban a nyugat-közép-európai régiókban, ahol új országhatárokat húztak.⁶⁷ Mindez bennünket, magyarokat, különösen súlyosan érint, hiszen a körülöttünk élő nemzetek Trianon óta megkétszerezték létszámukat, miközben a kisebbségi magyarság sehol sem éri el akkori létszámát. Magyarországon belül pedig néhány évtized alatt arányszámait tekintve megsokszorozódott a cigányság létszáma. Mindezekkel a tényekkel és ezek nyelvi, kulturális, közérzeti következményeivel szembesülnie kell a mindig keletkezésben lévő nemzeti identitást vizsgáló magyarságtudománynak is.

De éppilyen sürgető szükség az identitásképződés interkulturális, dialogikus jellegével szembenéznünk. Az önmagunkról alkotott képnek meg kell állnia szomszédaink vizsgáló tekintete előtt is. Szomszédaink önmagukról alkotott képének ki kellene állnia a mi vizsgáló tekintetünk ítéletét is. Ettől az eszménytől egyelőre csillagnyi távolságban vagyunk. Mégsem tehetünk mást, a korszerű, a tudományosság kritériumainak mindenben megfelelő magyarságtudományt kell nemzeti önismeretünk és nemzeti öntudatunk alapjává tennünk. A nagyvilág elé pedig olyan nemzeti identitásképet kell állítanunk, amelyik a legszigorúbb tudományosság színe előtt is hitelesnek bizonyul.

Nem szabad azt megengednünk, hogy csak a rólunk alkotott torzképek révén tudjon rólunk a világ.

A magyarságtudomány mibenlétének elméleti tisztázására tett kísérletek rendkívül fontosak a mindenkori magyarságismereti-önismereti munka szempontjából is. A napi cselekvésben azonban szükség van egy „gyakorlati jellegű fogalom közmegegyezéssel elfogadására is”.⁶⁸ Nyil-

⁶⁷ Vö.: Arnold Suppan *i. m.* 11–12.

⁶⁸ Kissné Pap Margit: *Áttekintés a hungarológia helyzetéről és a fontosabb további feladatokról.* In: *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. 25.

vánvaló, hogy az a rendkívül sokrétű magyarságismereti munka is ránk vár, melyet a három koncepció⁶⁹ és a tengernyi hozzászólás megjelölt.⁷⁰ Mindennek eredményes végzéséhez szükség van egy olyan felelős fórumra, amelyik pragmatikusan összehangolja a most sokszor egymásról nem tudó, párhuzamos, következőképpen nem eléggé hatékony és nem eléggé gazdaságos, bár sok és sokrétű magyarságtudományi és magyarságismereti munkát.

Nemzeti önazonosságunk csak reális, tárgyilagos önismereten alapulhat. Az identitás mindig keletkezésben levő létmódja ösztönözzön bennünket nemzeti önismeretet mélyítő, gazdagító és életelvű, jövőt akaró cselekvésre.

⁶⁹ Kissné Pap Margit uo. 25–41. Jankovics József–Monok István: *A hungarológiáról és magyarországi intézményeiről*. In: *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. 43–52. Fazekas Tiborc: *Hungarológia a fordulóponton*. In: *Hungarológia* 2 (2000)/1–2. 53–65.

⁷⁰ *Hungarológia az ezredfordulón*. A Nemzetközi Hungarológiai Központ 2000. évi konferenciája (augusztus 22–23.)